

KANÁSZ VIKTOR

Zalaegerszeg első pecsétjéről és a mezőváros korai hivatali írásbeliségéről*

Régóta ismert tény, hogy a késő középkori és kora újkori Magyar Királyság mezővárosi magisztrátusának hivatalbeli tevékenysége közé tartozott többek közt az oklevélkiadás és a pecséthasználata is.¹ Az utóbbit szemügyre véve Zala megye vonatkozásában elmondható, hogy a jelentősebb települések első fennmaradt pecsétjei a 17. századból származnak.² A megye jelenlegi székhelyéről, Zalaegerszegről is ugyanígy vélekedett a szakirodalom. Jelenlegi írásunkban ezen álláspontot igyekszünk megcáfolni.

Zalaegerszeg pecséthasználataival a 20. század második felében kezdtek el behatóbban foglalkozni. Legelőször 1960-ban a középkori Zala vármegye neves kutatója, Holub József vizsgálta meg a kérdéskört.³ Az általa összegyűjtött források alapján a legkorábbi fennmaradt pecsétnek egy 17. századi darabot tartott, amelyről megállapította, hogy „nem ez volt a város első pecsétje. Kétségtelen ugyanis, hogy a készítője előtt, aki semmiképp sem volt ötvösmester, egy régibb pecsét

lenyomata feküdt mintául, amelyen egy alak kiterjesztett karjában valamit tartott, de ezt lemásolni nem tudta, a köriratot pedig éppenséggel nem értette meg s csak betűkhöz hasonló alakokat vésett össze-vissza.”⁴ Feltételezte, hogy a város első pecsétje akkor vesztett el, amikor 1616-ban a török feldúlta az *oppidumot*, s gyorsan új pecsétre volt szükség, így készült az igényesnek csöppet sem mondható másolat.⁵ Mivel Zalaegerszeg templomának *patrónusa* Mária Magdolna volt, megállapította, hogy ebben az esetben, valamint a későbbi pecsétben is megtalálható nőalak Mária Magdolnát jeleníti meg.⁶

Holubot követően hosszú évtizedek után Halász Imre több írásában is részletesen foglalkozott a témával. A megyeszékhely pecsétjeiről írt 1982-es tanulmányában a legkorábbi fennmaradt pecsétnek a Holub által már leírt 17. századi pecsétet tartotta.⁷ A későbbi, 18–19. századi darabok alapján ő is úgy gondolta, a pecséten látható glóriás alak Mária Magdolnát akarta ábrázolni. Eme megállapítást ismételte meg a város késő középkori és kora újkori történetével foglalkozó Bilkei Irén,⁸ valamint Egerszeg pecsétjeit és zászlaját leíró Vikár Tibor⁹ is. Mindebből jól érzékelhető, hogy e kérdésben Holub eredményeit kanonizálta a szakirodalom; a megtalált első pecsét egy eddig nem ismert régebbi másolata lehetett, de elődjéről nem tudtak érdemi információkkal szolgálni.

Változást Végh Ferenc 2010-ben megjelent könyve hozott. A város 17. századi történetét és katonatársadalmát feltáró művében a mezővárosi önkormányzati működést bemutató

* Az irat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára reformációs forrásfeltáró munkacsoport keretén belül került feldolgozásra (a projekt elérhetősége: <http://reformacio.mnl.gov.hu>). Ezúton köszönöm Avar Antonnak, Kurecskó Mihálynak és Tuhári Attilának a kutatás során tett észrevételeiket.

¹ *Ladányi Erzsébet*: Középkori elemek továbbélése a XVI–XVII. századi hegyaljai oklevéladásban. In: *A magyar hivatali írásbeliség fejlődése 1181–1981. I. k.* (Szerk. Kállay István) Bp., 1984. 232–237. *Ladányi Erzsébet*: Az oppidum fogalom használata a középkori Magyarországon. Az oppidumok jogélete. *Levéltári Szemle*, 4 (1992) 3–12. Részletesebben: *Lakatos Bálint Péter*: Hivatali írásbeliség és ügyintézés a késő középkori magyarországi mezővárosokban, oklevelek tükrében [doktori disszertáció]. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományok Doktori Iskola, Bp., 2013. és *Gulyás László Szabolcs*: A mezővárosi ingatlanforgalom szokásjoga a 14–16. századi Zemplén megyében és környékén. *Történelmi Szemle*, 58 (2016) 1. sz. 23–61. *Gulyás László Szabolcs*: Mezővárosi önkormányzat a középkori Hegyalján. Bp., 2017.

² Nagykanizsa első fennmaradt pecsétje 1695-ből származik (*Halász Imre*: Nagykanizsa címere. In: *Zalai Múzeum* 4. Zalaegerszeg, 1992. 103–109. 103., *Kaposi Zoltán*: Kanizsa önkormányzatának működése a 18. században. In: *Nagykanizsa városi monográfia. II. k.* (Szerk. Lendvai Anna-Rózsa Miklós.) Nagykanizsa, 2006. 13–56. 15–16., a keszthelyi polgárvasáros (*Végh Ferenc*: *Birodalmak határán – A Balaton partján. Keszthely végvárváros a XVI–XVII. században.* Bp., 2007. 224., 278.) és Zalaszentgrót (*Vikár Tibor*: *Zalaszentgrót város önkormányzati jelképei.* In: *Zala megye településeinek címei és zászlai.* Kemendollár, 2011. 58–61. 58.) első ismert pecsétjei pedig XVII. századiak.

³ *Holub József*: Zalaegerszeg régi pecsétjei. In: *Göcseji múzeum*, (1960) 13. sz. 205–213.

⁴ Uo. 209.

⁵ Uo. 210.

⁶ Uo. 206. A templomról részletesen: *Cselenkó Borbála*: A zalaegerszegi Mária Magdolna plébániatemplom építéstörténete a 18. század elejétől 1777-ig. In: *Egerszegi évszázadok. Fejezetek Zalaegerszeg történetéből.* (Szerk. Molnár András.) Zalaegerszeg, 2016. 34–42.

⁷ *Halász Imre*: Zalaegerszeg régi címere (A város feudális és kapitalista kori pecsétjei alapján.). *Levéltári Szemle*, 32 (1982) 415–422. 415. Később is eme állásponton tartózkodik: *Halász Imre*: Megyei jelképek, címerek. In: *Zala megye ezer éve.* (Főszerk. Vándor László.) Zalaegerszeg, 1996. 349–362. 350.

⁸ „A legrégebbi ismert pecsétlenyomat 1660-ból származik, ami biztosan egy középkori lenyomat felhasználásával készült, és Mária Magdolnát, a templom védőszentjét ábrázolja.” *Bilkei Irén*: Egerszeg a XIV–XVI. században. In: *Végvárból megyeszékhely. Tanulmányok Zalaegerszeg történetéből.* (Szerk. Molnár András.) Zalaegerszeg, 2006. 9–18. 13.

⁹ *Vikár Tibor*: Zalaegerszeg Megyei Jogú Város önkormányzati jelképei. In: *Zala megye településeinek címei és zászlai.* Kemendollár, 2011. 36–39. 36–38.

mintegy mellékesen megjegyezte, hogy egy 1562-es oklevélben található egy pecsét, amely a későbbi, fent ismertetett pecsét mintájául szolgálhatott.¹⁰ Mindez azonban nem keltette fel a szakirodalom figyelmét: Bilkei Irén 2016-ban a mezőváros írásbeliségének kezdeteit részletezve nem említi az oklevelet,¹¹ Csomor Erzsébet hasonlóan 2016-ban megjelent, kifejezetten a város pecsét- és címerváltozatait vizsgáló írásában szintén nem ismertette.¹²

Mivel e mindmáig kiadatlan oklevéllel részletesen senki sem foglalkozott, érdemes közelebbről szemügyre venni. Mivel eme irat nem csak a veszprémi püspök birtokát képező¹³ korabeli Egerszeg írásbeliségének első fennmaradt dokumentuma,¹⁴ hanem a város első fennmaradt pecsétlenyomatát is tartalmazza. Mindez pedig lehetőséget nyújt abban, hogy félretegyük Holub József azon máig élő¹⁵ feltételezését, hogy Egerszeg oklevélkiadási és pecséthasználatai gyakorlata a kapornaki hiteleshely 1566-os felégetésével függhet össze.¹⁶

1562. május 16-ának szombatján (*sabbato, in vigilia sacri festi Pentecosten*) kelt oklevél – melynek szövegét a mellékletben teljes terjedelmében közöljük – egy adásvételről szól. Ács Albert (*Albertus Alch*) egerszegi *convivis* fia, György deák és annak felesége, Apollónia 37 magyar aranyforintért eladja az egerszegi házát és annak birtokát mihálypéterházi Ormányi Józsnának, a sümegi vár prefektusának és feleségének, Ukki Annának (*Anna Wky*). Mindez nem egyedi jelenség, ugyanis a korban országszerte találkozzunk mezővárosi oklevélkiadásal különböző helyi birtokügyek kapcsán.

Az oklevél teljesen formulás.¹⁷ A szöveg legelején az irat kiállítóiként a város magisztrátusának, Sáfár György bírónak (*Georgius Saffar iudex*) és a tizenkét esküdt¹⁸ (*iurati*) neve

olvasható.¹⁹ Ezt követi György deáknak (*Georgius litteratus*) és feleségének *fassiója*, melyben kijelentik, hogy maguk és utódaik nevében a sürgető szükség elkerülése végett eladják az egerszegi házukat és annak birtokát. A terület pontos lokalizálásához a szomszédos birtokosok feltüntetését használják, így megtudjuk, hogy a birtokot délről Major Máté (*Mattheus Mayor*), északról pedig Kondor Mihály (*Michael Kondor*) földje határolja. Az ezt követő szavatossági záradékot követően datálják az oklevelet.

Az oklevél alján lévő, kék-fehér sodraton függő, 40 mm-es tipáriummal rendelkező, természetes színű, kör alakú viasz függőpecsét sajnos erősen sérült, a köriratból pusztán pár betűt lehet kiolvasni,²⁰ valamint egy glóriás alak fejét véljük felfedezni, ám ez is elégséges, hogy a későbbi pecsétből kiindulva²¹ – az eddigi szakirodalommal egyetértve – arra következtessünk, hogy a pecsét valóban Mária Magdolnát ábrázolja.²²

Az iratban szereplő személyek közül Ormányi Józsa ismert alakja a kornak, ugyanis Nádasdy Tamásnak írt levelei a korabeli török-magyar várháborúk fontos és sokat idézett forrásai.²³ Ennek ellenére élete nincs megfelelően feldolgozva, noha a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött Bezeredy család vámoscsaládi ágának kámi levéltára (P 57)²⁴ segítségével fel lehetne vázolni igen tanulságos élet-történetét.²⁵

Az iratban fellelhető nevek kapcsán további megállapításokat is tehetünk, ugyanis szerencsés módon fennmaradt

¹⁰ Végh Ferenc: Egerszeg végvár és város a 17. században. Zalaegerszeg, 2010. 60.

¹¹ Bilkei Irén: Egerszeg mezőváros és földesurai a középkorban. In: Egerszegi évszázadok. Fejezetek Zalaegerszeg történetéből. (Szerk. Molnár András.) Zalaegerszeg, 2016. 9–21. 18.

¹² Csomor Erzsébet: Zalaegerszeg város pecsét- és címerváltozatai a 17–20. században. In: Egerszegi évszázadok. Fejezetek Zalaegerszeg történetéből. (Szerk. Molnár András.) Zalaegerszeg, 2016. 22–33. 22–23. Továbbá nem tesz említést róla a város történetét bemutató legújabb kötet sem. Zalaegerszeg története, 1247–2017 (Szerk. Gyimesi Endre–Seres Péter). Zalakaros, 2017.

¹³ Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. II. k. Bp., 1990. 929., 945., Bilkei I.: Egerszeg mezőváros és földesurai... i. m. 16–19. Egészen 1777-ig a veszprémi püspök volt a város földesura, ekkor Egerszeg a szombathelyi püspök uradalma lett. Cselenkó Borbála: Zalaegerszeg, a szombathelyi püspök uradalma 1777–1848. A mezőváros és földesura kapcsolattörténete. Zalaegerszeg, 2011. 9.

¹⁴ A legújabb szakirodalom évtizedekkel későbbre, 1592-re és 1594-re datálja a település írásbeliségének első fellelhető forrásait. Bilkei I.: Egerszeg mezőváros és földesurai... 18.

¹⁵ Legújabban Csomor E.: i. m. 22.

¹⁶ Holub J.: i. m. 209.

¹⁷ A Magyar Királyság területén fekvő mezővárosok korabeli ingatlanforgalmi okleveleinek szerkezete jól ismert. Lakatos B.: i. m. 104–111. Emellett Egerszegen a XVII. században is igen hasonló módon folyt az ilyen típusú iratok kiállítása. Végh F.: i. m. 79–82.

¹⁸ A későközépkorban a legelterjedtebb a tizenkét fős tanács típusa. Lakatos B.: i. m. 60.

¹⁹ Blasius Chyzar, Mattheus Nagh, Johannes Molnar, Michael Phylepp, Benedictus Barbel, Johannes Kwstos, Paulus Che, Johannes Fekette, Georgius Janos, Benedictus Bodor, Georgius Mattay és Joannes Wewerwes.

²⁰ A kiolvasható betűk: ...SEEG... (SAEG?) ...GILLVM ...

²¹ Gazdag tallózás található a legfrissebb szakirodalomban: Egerszegi évszázadok. Fejezetek Zalaegerszeg történetéből. (Szerk. Molnár András.) Zalaegerszeg, 2016. 201–208. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Pecsétgyűjteményében is több 17. századból származó egerszegi pecsétlenyomat található. Pl.: MNL OL V 5 - D - I. - a - Zala - Zalaegerszeg/1a, 2.

²² Ld. Csomor E.: i. m., Halász Imre: Zalaegerszeg mezőváros írásbelisége a XIX. század első felében. In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból. Zalai Gyűjtemény 25. Zalaegerszeg, 1986. 173–185. 182–184.

²³ Többek között Takáts Sándor: Rajzok a török világból. Bp., 1915. 160–170.; Lukinich Imre: A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára. V. k. 1556–1641, Bp., 1943. 45–46., Hungler József: A török kori Veszprém. Veszprém, 1986. 63–65., Bak Borbála: A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései. Fons, 7 (2000) 1. sz. 91–137. 124–132.

²⁴ Érdemes megjegyezni továbbá, hogy e családi levéltár nem csak Zalaegerszeg, hanem Zala vármegye pecséthasználatahoz is további információkat nyújthat, ugyanis az 1560-ban kelt MNL OL - P 57 - II. - II. - No. 22., valamint az 1567-ben kelt MNL OL - P 316 - I. - 1567 - No. 1. jelzetű iratokon a vármegye 1559-es pecsétje látható. Eddigi tudásunk szerint a vármegye e második pecsétnyomójának lenyomata először egy 1568-as iraton maradt fenn (Molnár András: Zala megye pecsétje és címe. Zalaegerszeg, 2011. 12.), ám így a legkorábbi fellelhető lenyomat dátumát legalább 8 évvel korábbra tehetjük. Ezúton köszönöm kollégámnak, Orsós Juliannának, hogy felhívta figyelmemet az utóbbi pecsétlenyomatra.

²⁵ A sümegi prefektus birtokperein kívül (pl.: MNL OL - P 57 - II. - II. - No. 22., MNL OL - P 57 - II. - II. - No. 23., MNL OL - P 57 - II. - II. - No. 28.) megtalálható itt többek között az 1561-ben kelt végrendelete (MNL OL - P 57 - II. - II. - No. 26.), valamint családja további történetéhez is találunk adatokat (pl.: fia, Ormányi Tamás peréről: MNL OL - P 57 - II. - II. - No. 34.).

a veszprémi püspökség egy 1524-ben kelt urbárium, amelyben Egerszeg mezőváros adófizető lakói is egyesével fel vannak sorolva.²⁶ Ezt végignévén nem csak a városi magisztrátus tagjainak családjával találkozhatunk,²⁷ hanem egy bizonyos Ács Alberttel is, aki valószínűsíthetően a birtokát eladó György deák édesapjával azonos.²⁸

Összességében elmondható, hogy ez a privilegiális irat a város történetét tekintve több szempontból is különleges. Nem csak a város első – sajnálatos módon nagyon rossz állapotban lévő – pecsétje található meg rajta, de ezen iratra úgy is tekinthetünk, mint a mezőváros írásbeliségének legkorábbi fennmaradt forrására, amelyről ráadásul a magisztrátusának tagjait is megismerhetjük. Bepillantást nyerhetünk emellett a török által még nem fenyegetett *oppidum* igazgatási és birtokviszonyaiba, s mindezt egy olyan időszakban, amelyről a Zala megyei városokkal kapcsolatban igen szerény információkkal rendelkezünk.

Egerszeg, 1562. május 16.

Ács Albert fia, György deák és annak felesége, Apollónia 37 magyar aranyforintért eladja az egerszegi házát és annak birtokát Mihálypéterházi Ormányi Józsnának és feleségének, Ukki Annának²⁹
Jelzet: MNL OL - P 57 - II - I - No. 6.³⁰

A külzeten utólag ráírva: Fasc. 20us, No. 7. I. 6.

Nos Georgius Saffar iudex oppidi Egerzegh ac duodecim iurati, utpote Blasius Chyzar, Matthaeus Nagh, Johannes Molnar, Michael Phylepp, Benedictus Barbel, Johannes Kwstos, Paulus Che, Johannes Fekette, Georgius Janos, Benedictus Bodor, Georgius Mattay et Johannes Wewerwes, ceterique cives eiusdem oppidi Egerzegh etc. damus pro memoria, quod cum fragilem humanae naturae memoriam prolixitas temporis soleat plerumque enervare ne fassionem et contractum sponte iniquorum series imposterum valeat retractare et ne ordine etiam contentionis scrupulum invalescat, sed potius firmitatem consistat, nam Deus opifex rerum hanc voluit esse naturam, ut simplex et nuda veritas esset luculentior, quia satis ornata per se est instrumentali convenit testimonio communiri: proinde ad universorum tam praesentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod Georgius litteratus filius providi quondam Alberti Alch olim concivis dicti oppidi nostri Egerzegh ac honesta domina Apollonia consors praefati Georgii litterati personaliter nostram veniendo in

praesentiam onera et quaelibet gravamina, universorum filiorum filiarumque ac fratrum, proximorum et consanguineorum ipsorum, quos praesens concerneret negotium, ad se ipsos assumendo et levando non compulsus, nec vi, nec dolo circumventi, sed sponte et libere ac animo deliberato commemorando retulerunt nobis et confessi sunt in hunc modum: quomodo ipsi pro quibusdam arduis ipsorum necessitatibus ipsos ad praesens summe urgentibus et evitandis totalem domum civilem et sessionem paternam ac hereditariam ipsorum cum omnibus aedificiis in praescripto isto oppido nostro Egerzegh vocato in comitatu Zaladiensi in publico eiusdem oppidi nostri vico existentem habitam, cui a meridionali domus Matthaei Mayor, a septemtrionali vero partibus Michaelis Kondor concivium nostrorum domus vicinatur, simul cum cunctis eiusdem domus et sessionis paternae et hereditariae ipsorum utilitatibus et pertinentibus terris scilicet arabilibus cultis et incultis, fenetis, quocumque nomine vocitatis, generaliter vero omnibus pertinentibus. Ad praescriptam domum et sessionem civilem, de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus egregio domino Iosae Ormany de Myhalpeterhaza praefecto castris Symegh et per eum generosae dominae Annae Wky, consorti suae ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, iure perpetuo et irrevocabiliter dedisset, vendidisset et perpetuasset pro triginta septem flor[enorum] Hungar[icorum] in bonis monetis plene et integre ab eodem domino Josa Ormany coram nobis per praefatum Georgium litteratum levatis et receptis, immo dicti Georgius litteratus ac domina Apollonia praescriptam domum antedictis domino Josae Ormany et dominae Annae consorti suae dederunt, vendiderunt et perpetuaverunt coram nobis iure perennali et irrevocabiliter, in filios filiorum heredumque per heredes, tenendo, possidendo pariter et habendo tali obligaminis vinculo, quod cum temporum in processu praefati dominus Josa Ormany et domina Anna consors eiusdem vel heredes ipsorum praescriptam domum rursus pretio vendere vellent, extunc si in ipso moderno aedificiorum statu eadem domus existeret, quo nunc est, nemini alteri alieno quam praefatis Georgio litterato et Apolloniae consorti et filiis ac filiabus heredibusque suis eadem pretio, quo domus ipsa empta est, vendere possint et teneantur, si vero praefati dominus Josa Ormany et domina Anna consors eiusdem in praescripta domo nova et meliora aedificia, vel etiam in pratis et fenilibus ac terris eiusdem domus aliqua notabilia et fructuosiora aedificia fecerit, extunc universa aedificia recte aestimabuntur et supra praescriptam summam emptionis dictae domus iustam et veram aedificiorum aestimationem et aestimationis summam iam dicti Georgius litteratus et Apollonia consors, vel filii et filiae ipsius praefatis domino Iosae Ormany et dominae Annae consorti suae deponere et persolvere, vel alioqui venditionem praescriptae domus liberare illis, qui emere voluerint, debeant et teneantur eo facto, ad quae praemissa et praemissorum singula ambae partes praescriptae personaliter coram nobis existentes spontanea ipsarum obligarunt voluntate. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam litteras nostras privilegiales nullo penitus contradictorum apparente, pendente sigillo praescripti oppidi nostri Egerzegh, quo utimur communitas, memoratis, domino Josae Ormany et dominae Annae Wky consorti suae, ipsorumque heredibus dando duximus et concedendo. Datum in praenotato oppido nostro Egerzegh, sabbato, in vigilia sacri festi Pentecosten anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo secundo.

²⁶ Kredics László–Solymosi László: A veszprémi püspökség 1524. évi urbárium. Bp., 1993. 67–73. Magyar fordításban: Bilkei Irén: Egerszeg mezőváros lakói 1524-ben. In: Zalaegerszeg évszázadai. Várostitörténeti tanulmányok. (Szerk. Kapiller Imre.) Zalaegerszeg, 1997. 133–143.

²⁷ Például a Molnar, Kwstos, Wewerwes családnevekkel. Kredics L.–Solymosi L.: i. m. 68–70.

²⁸ Kredics L.–Solymosi L.: i. m. 71. Az urbáriumban szerepel egy Georgius litteratus nevű személy is (Uo. 68.), ám a két forrás keletkezése közt eltelt 38 év kételyeket ébreszt afelől, hogy e két név egyazon személyt jelöl-e.

²⁹ Az átírás a humanista helyesírási elvek alapján készült.

³⁰ Az eredeti, 482 × 341 mm-es hártván kék-fehér sodraton függő, 40 mm-es tipáriummal nyomott, természetes színű, kör alakú, erősen sérült viasz függőpecsét található.